

Svenska kommittén för demokrati och mänskliga
rättigheter i Turkiet

Swedish Committee for democracy and human rights in Turkey

RAPOR:

1980 ASKERİ DARBESİNDEN SONRA TÜRKİYE'NİN ASKERSEL YAPISI

Lennart Groll, Uluslararası Hukuk Komisyonu
İsveç Seksiyonu Başkanı

RAPOR:

1980 ASKERSEL DEVİRMESİNDEN BU YANA TÜRKİYE'DE ANAYASAL VE HUKUKSAL DURUM

Lenart Groll, Uluslararası Hukukçular Komisyonu

İsveç Seksiyonu Başkanı, ve

Helsinki Antlaşması İnsan Hakları İsveç Komitesi Başkanı

Ön Bilgi

Çağdaş Türkiye tarihi 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, 1918-1922'de başlar. Yüzlerce yıllık Osmanlı imparatorluğu yıkılmış ve iktidar, daha sonraları Kemal Atatürk olarak tanınan Mustafa Kemal'in öncülük ettiği bir milliyetçi harekete geçmiştir. O, 1938'de ölümüne değin mutlak hakimdi, ve Türk toplumunun hızlı bir modernleştirilmesini başlattı. Diğer reformların yanısıra yönetim, yasama ve eğitimde dinin güçlü etkisi ortadan kaldırıldı, ve Latin alfabesi uygulamaya kondu.

Atatürk'ün izleyicisi İsmet İnönü bir demokratikleşme süreci başlattı. Muhalefet partilerine izin verildi ve 1950 genel seçimi bir hükümet değişikliğine yolaçtı. Birkaç on yıl politik durum istikrarsız olarak kaldı. Silahlı kuvvetler belli aralıklarla erke el koydular. 1970'lerin ikinci yarısı bir hayli toplumsal huzursuzluklara ve terörist eylemlere tanık oldu.

12 Eylül 1980'de iktidara Orgeneral Kenan Evren'in yönetimindeki silahlı kuvvetler el koydu, ve ardından ülke Evren'in başında bulunduğu ve kuvvet ve jandarma komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi tarafından yönetilmeye başlandı.

1980-83'ÜN ANA GELİŞMELERİ

Milli Güvenlik Konseyi ulusal birlik ve sosyal barış düşmanı unsurları "ortadan kaldırmak ve böylece düzen ve ulusal güveni geri getirmek niyetinde olduğunu ilan etti. Demokrasi yeniden kurulmadan evvel, Türkiye'deki eski hukuksal ve politik sistemlerden dahaiyi, yeni bir hukuksal ve politik aygıt yaratılacaktı. Erki ele geçirdiğinde Milli Güvenlik Konseyi geçici olarak hem yürütme hem yasama yetkilerini Konsey'e devreden bir kararname çıkardı.

Bir zaman sonra ordu, 1961 Anayasasının yerine geçecek yeni bir Anayasa hazırlamak üzere bir meclis atadı. Bu meclis bir anayasa tasarısı ortaya koydu, ordunun denetiminden geçtikten sonra, bu, Kasım 1982'de halkoyuna sunuldu ve seçmenin %91'i tarafından kabul edildi. Aynı günde yapılan ayrı bir halkoylamasında Orgeneral Evren 7 yıllık bir süreyle Cumhurbaşkanı seçildi; yeni Anayasa uyarınca bu süre dolmadan cumhurbaşkanı seçimi yapılmayacak.

bir garantisi olan mahkemelerin rolü yeni Anayasa tarafından zayıflatılmıştır. Yasa ve kararnamelerin anayasal olup olmadığını kararlaştırmak üzere bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Ancak, belirtilmiş olduğu gibi, üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Ayrıca, askeri rejim altında geçirilmiş olan yasalar bu uygulamanın dışında tutulmaktadır.

4. Siyasi Partiler ve 1983 Seçimleri

1981 Ekim'inde askersel cunta mevcut tüm siyasi partileri dağıttı. Daha sonra yeni partilerin kuruluşuna izin verildi, ve bazıları dağıtılan partilerle bağlarını gizlemeye bile çalışmayan bir dizi parti kuruldu. Bu askeri cuntanın kızgınlığına neden oldu ve Orgeneral Evren siyasi parti sayısında enflasyon olamayacağını ve eski politikacıların yeniden politik olarak aktifleşmesine izin olmadığını ilan etti. Yeni Anayasa eskiden aktif olan politikacıların gelecek 5-10 yıl süresince politika sahnesinde yer almalarını yasakladığından, bunun gerçekleşme olasılığı bulunmuyor.

6 Kasım 1983 parlamento seçimleri demokraside kabul edilmesi güç koşullar altında gerçekleşti. Kendi çıkardığı bir yasa yoluyla, Milli Güvenlik Konseyi kendisine genel seçimlere hangi partilerin katılmasına izin verileceğini kararlaştırma yetkisi vermişti. Sonunda, hepsi de az ya da çok askeri cuntaya yakın olan yalnızca üç partinin seçimlere katılmasına izin verildi.

5. Yeni Anayasa'da Temel Hak ve Özgürlükler

Belki de en ilginç konu yeni Anayasa'nın kişilerin ve grupların temel hak ve özgürlüklerini nasıl güvence altına aldığıdır. İlk bakışta bu konuda Anayasa oldukça çekici görünmektedir: O, yurttaşlara çok sayıda haklar garanti ediyor. Anayasa'da bütün bir bölüm, kişi özgürlüğü ve güvenliği, özel yaşam hakkı, din özgürlüğü, konuşma ve düşünce özgürlüğü basın özgürlüğü, toplantı yürüyüşler düzenleme yapma hakkı gibi temel haklara adanmış. Eğitim ve iş hakkı gibi bir dizi ekonomik ve sosyal haklar da garanti ediliyor.

Ne var ki, bu kuralların özelliği onların bireyin devlete karşı sorumluluklarına ilişkin düzenlemelere bağlanması. Bu bakımdan, bölüm başlığı şu: "Temel haklar ve sorumluluklar". Ek olarak, bir hak konusundaki her maddede kısıtlamalar bulunuyor. Bu bakımdan, örneğin kişi özgürlüğü ve güvenceliğine ilişkin madde bu hakkın kısıtlanabileceği çeşitli durmların ayrıntılı bir listesini içermektedir(Madde 19).

51. Madde işçilere ve işverenlere işçi ve işveren sendikaları oluşturma hakkı vermektedir. Ancak, 52. Madde sendikaların hiç bir politik faaliyete katılamayacaklarını belirtiyor.

26. Madde konuşma ve düşünce özgürlüğünü, ve 28. Madde basın özgürlüğünü ele alıyor. Bu maddelerde bu özgürlüklere demokratik ülkelerde normal sayılardan daha ileri giden bir dizi kısıtlamalar sıralıyor.

Millet Meclisi seçimleri 6 Kasım 1983'te yapıldı, ve parlamento bir ay sonra toplandı. Milli Güvenlik Konseyi dağıtıldı ve yerine aynı üye bileşimine sahip bir Cumhurbaşkanlığı Danışma Konseyi aldı. Orduya göre, böylece Türkiye'de parlamenter demokrasi yeniden yürürlüğe konmuş oluyordu. Bu raporun ilerideki bölümlerinde, Türkiye'nin parlamenter bir demokrasi ve anayasal bir devlet sayılıp sayılamayacağı konusunu açıklığa kavuşturmak amacıyla yeni Anayasa'nın ve hukuksal durumun kimi yönleri ele alınmaktadır.

YENİ ANAYASA

1. Geçici Maddeler

Oldukça geniş boyutlu olan Yeni Anayasa toplam 174 maddeden oluşmaktadır. Bu aşamada bahsedilmesi gereken, bir dizi "geçici maddeler" ya da geçişsel kuralların bulunduğu bir bölüm bulunmaktadır. Yukarıda adı geçen ve görevi parlamentodan geçen yasaları incelemek vs. olan Cumhurbaşkanlığı Konseyi bu maddelerle yürürlüğe konmuştur.

Geçişsel kurallar, yasama yetkisini kullanırken Milli Güvenlik Konseyi'nin uygulamaya soktuğu tüm yasa ve kararnamelerin gelecekte de yürürlükte kalacağını ve bunların yeni Anayasa'ya uygun olup olmadıklarının tartışma götürmeyeceğini belirten önemli bir talimat içermektedir.

2. Cumhurbaşkanı ve Parlamento-Yetki Bölüşümü

Diğer ülkelerin anayasalarında olduğu gibi, yeni Türk Anayasası iktidar organlarının bileşimi ve yetkileri üzerine talimatlar içermektedir. Çarpıcı bir yön, yeni sistemde önde gelen rolün Cumhurbaşkanı'na verilmesidir. Yetkileri Batılı parlamenter demokrasilerdeki normal büyük oranda aşmaktadır. Genel bir madde Cumhurbaşkanı'na Anayasa'nın uygulanmasını denetleme ve iktidar organlarının düzenli ve rahat işlerliğini sağlama görevi vermektedir. Cumhurbaşkanı'na verilen işlevler arasında silahlı kuvvetlerin kontrolü bulunmaktadır. Askeri atamalar örneğin Genel Kurmay Başkanı; yargı alanında, örneğin Anayasa Mahkemesi yargıları; ve eğitim sisteminde, üniversite rektörlerinin içinde bulunduğu peyince büyük sayıda önemli atamaların tek yetkilisi Cumhurbaşkanı'dır. Cumhurbaşkanı'nın başkan olduğu hükümet de, bir ya da daha fazla ilde 6 aya varan bir süreyle olağanüstü hal ilan etme yetkisi gibi, daha geniş yetkilere sahiptir.

Yasama yetkisi parlamentodadır. Ancak, eğer Cumhurbaşkanı bir yasa-yı onaylamazsa, yeniden değerlendirmesi için onu parlamentoya geri yöllayabilir. Ayrıca (Cumhurbaşkanı tarafından atanan) Anayasa Mahkemesinin Anayasa'ya uygun olmadığı gerekçesiyle yasaları geçersiz saymasını isteyebilir. Ayrıca parlamentoyu dağıtma yetkisi de vardır.

3. Yargı

Türkiye'de önceki yetkilerine kıyasla, demokrasi ve insan haklarının

Diğer şeylerin yanısıra, "devletin toprağı ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü tehdit eden" haber ve makale yazmak veya basmak suçtur.

Özgürlüklere ve haklara 12. Maddeden 16. Maddeye dek getirilen genel kısıtlamalar daha da ciddidir. Bu bölümün başlangıcında, 12. Madde, herkesin ihlal ve inkar edilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtiliyor. Bunu, bu hak ve özgürlüklere bir dizi kısıtlamalar getiren 13. Madde izliyor. Bunları kısıtlama nedeni, devletin toprağı ve milleti ile bölünmez bütünlüğü, ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu koruma ve kamu çıkarları, ahlaki ve sağlığına hizmet etme amacıdır. Burada her bir hakkın yukarıda tanımladığı biçimde kısıtlandığı ilan edilmektedir.

15. Maddeye göre, temel haklar, savaş ve seferberlik durumunda ve sıkıyönetim ya da olağanüstü hal yürürlükte olduğunda, "durumun gerektirdiği oranda" tamamen ya da kısmen askıya alınabilir. Madde, daha sonra, yukarıdaki koşullar altında bile bireyin yaşam hakkına-yasal savaş eylemleri veya bir ölüm cezasının uygulanması hariç-saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Anayasa'nın garantilediği haklara getirilen kısıtlamalara ilişkin bu genel formülasyonların olası tüm sorunlarının ayrıntılı bir tablosunu vermek güç. Ancak, şurası açık: kısıtlama ve muafiyet olanakları öylesine geniş kapsamlı ki anayasada yer alan temel hak ve özgürlükler pratikte bir ilüzyon haline geliyor. Örneğin, Anayasa'da mutlak olan hiç bir hak olmaması kaydadeğerdir. Anayasa'daki işkence ve insanlık dışı muamele yasağı bile (madde 17), 13'ten 15'e dek maddelerde belirtilen amaçlarla bir kenara itilebilir.

6. İndan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Hakkında Avrupa Konvensiyonu ile bir Karşılaştırma

Bu konvensiyon 1950'de Avrupa Konseyi tarafından çıkarılmış ve çoğu Batı Avrupa ulusları tarafından benimsenmiştir. Türkiye Avrupa konseyi üyesidir. Türkiye'nin Konsey devamı sorunu şu anda incelemede olduğundan, Avrupa Konseyi demokratik yönetim ve insan haklarına saygı konularında Avrupa Konvensiyonu tarafından garanti altına alınan standartlara uyduğunun kabul edilip edilemeyeceğini saptamak üzere, yeni Anayasa'yı uzmanlara inceletmiştir.

Bildirgelerinde bu uzmanlar, oldukça doğal olarak, dikkatlerini Anayasa'nın insan haklarını güvence altına lamadaki eksiklikleri üzerinde yoğunlaştırdılar. Konuyu özetleyici bir fikir olarak, uzmanlardan biri "Avrupa Konvensiyonu'nun gerektirdiği temel hak ve özgürlüklerin korunması"nın yeni Türk Anayasa'sı tarafından gerçekleştirilmediğini belirtiyor.

Bu raporda yapılan kısa sunuşa dayanarak, Anayasa'daki insan hakları üzerine bölümün tümünün bir aldatmaca olduğu ve bu ülkenin yurttaşları için hiç bir gerçek değeri bulunmadığı söylenebilir.